DOI: 10.55543/insan.1214156 *Araştırma Makalesi/Research Article*

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Ocak 2023 Cilt/Volume: 2023 Sayı/Issue: 1

Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın Birinci Dünya Harbinde Hazırladığı Bir Rapor Üzerine Bazı Tespitler

Some Findings On A Report Prepared By Mustafa Kemal (Atatürk) Pasha In The First World War

Erdal Korkmaz *

Özet

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Osmanlı Devleti'nin yıkılma döneminde ordunun birçok kademesinde görev ve vazife alarak yetkin bir komutan olarak ön plana çıkmıştır. Özellikle Birinci Dünya Harbi esnasında Çanakkale, Kafkas ve Sina-Filistin Cephesi'nde üstlendiği vazifeler, onun ordunun sevk-idaresindeki tecrübe ve deneyimini artırmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Birinci Dünya Harbi'nin seyri içerisinde Çanakkale ve Kafkas Cephesi'nde gösterdiği başarılar, kendisinin Sina-Filistin Cephesi'ne atanmasına zemin hazırlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Sina-Filistin Cephesi'ndeki kritik vaziyet sebebiyle bölgedeki 7'nci Ordu Kumandanlığı'na tayin olmuştur. Kendisi buradaki görevi esnasında, Osmanlı ülkesinin ve ordunun durumuna ilişkin 20 Eylül 1917 tarihinde Osmanlı Sadaret makamı ve Başkomutanlık Vekâleti ile bazı devlet erkânına iletilmek üzere geniş ve tafsilatlı bir rapor hazırlamıştır. Ülkenin ve ordunun durumu ile alınacak tedbirlerle alakalı olarak hazırlanan bu raporun, dönemin siyasi, askeri ve idari durumuna ilişkin büyük bir önemi bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel özelliklerini de yansıtan bu rapor, onun askeri kimliği yanında siyasi ve idari yönünü de ortaya koymaktadır.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Dr., erdalkorkmazz.01@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3260-9403.

Atıf/Citation: Korkmaz, E. (2023). *Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın Birinci Dünya Harbinde Hazırladığı Bir Rapor Üzerine Bazı Tespitler*. Dünya İnsan Bilimleri Dergisi. 2023 *(1)*, 176-202.

Geliş/Received: 03.12.2022 **Kabul/Accepted:** 28.12.2022

Bu çalışmada, Mustafa Kemal Paşa tarafından 20 Eylül 1917 tarihinde hazırlanarak ülkenin siyasi ve askeri makamlarına iletilen rapora, arşiv belgeleri ekseninde yer verilerek, bu rapor üzerinden genel bir değerlendirme ve analiz yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı Devleti, Ordu, İdare, Rapor.

World Journal of Human Sciences

Abstract

Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Pasha, the founder of the Republic of Turkey, came to the forefront as a competent commander by taking duties at many levels of the army during the collapse of the Ottoman Empire. The duties he assumed in Çanakkale, the Caucasus, and the Sinai-Palestine Front, especially during the First World War, increased his experience in the administration of the army.

The successes of Mustafa Kemal Pasha in the Çanakkale and Caucasus Fronts during the course of the First World War laid the groundwork for his appointment to the Sinai-Palestine Front. Mustafa Kemal Pasha was appointed to the 7th Army Command in the region due to the critical situation in the Sinai-Palestine Front. During his duty here, he prepared a comprehensive and detailed report on the situation of the Ottoman country and the army to be conveyed to the Ottoman Grand Viziership, the Deputy Commander in Chief, and some state officials on September 20, 1917. This report, which is prepared regarding the situation of the country and the army and the measures to be taken, has great importance regarding the political, military, and administrative situation of the period. This report, which also reflects the personal characteristics of Mustafa Kemal Pasha, reveals his political and administrative aspects as well as his military identity.

In this study, the report prepared by Mustafa Kemal Pasha on September 20, 1917 and sent to the political and military authorities of the country will be included in the axis of archival documents, and a general evaluation and analysis will be made through this report.

Key Words: Mustafa Kemal Atatürk, Ottoman State, Army, Administration, Report.

Giriş

Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Devleti'nin yıkılma döneminde ülkenin farklı bölgelerinde ve değişik kademelerinde görev almak suretiyle ön plana çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın, 20 Eylül 1917 tarihli ülke ve ordunun durumuna ilişkin raporuna değinmeden önce, Osmanlı Devleti'nin dönemin şartları içerisindeki yeri ile kendisinin görev ve safahatına değinmenin doğru olacağı değerlendirilmektedir.

Osmanlı Devleti, XIX. ve XX. yüzyılda yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri problemlerin etkisi ile yıkılma süreci içerisine girmiştir. Bunda ülkenin iç problemleri yanında, dışarıda yaşanan sorunların da büyük bir etkisi olmuştur. Devletin Batı'da yaşanan siyasi, askeri, ekonomik ve teknolojik gelişmeleri takip etmemesi ya da bunda geç kalması, bunun yanında devlet kademelerinde yaşanan liyakatsizlik ve çürüme, yıkılış sürecini hızlandıran etkenler olmuştur (İmamoğlu, 2016: 112-114).

Devletin yıkılışındaki iç problemler yanında, Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu milliyetçilik akımı sonucu çıkan isyanlar ve bu isyanların bazı Batılı devletler tarafından desteklenmesi dağılma sürecine etki eden diğer faktörler olmuştur (Uzun, 2000: 257-260; Kayıran, 2019: 71-75). Osmanlı Devleti, milliyetçilik akımının getirdiği azınlık isyanları ile uğraşırken, diğer taraftan Batılı Devletlerin yayılma ve nüfuz alanı haline de gelmiştir. Bunda ilgili devletlerin Endüstri Devrimi sonucu gelişen sanayileri için hammadde ve pazar arayışına girmelerinin de etkisi olmuştur. Neticede bir taraftan yaşanan azınlık isyanları ve diğer taraftan da Batılı devletlerin yayılma politikaları Osmanlı topraklarının yavaş yavaş elden çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda bakıldığında XIX. yüzyıl içerisinde Fransa; Cezayir ve Tunus'a asker çıkararak bölgeyi ele geçirmiştir (Baktıaya, 2010: 143145; Özdemir, 2003: 119-121). İngiltere; önce Kıbrıs'a, ardından da Mısır'a yerleşmiştir (Günay, 2007: 115-120; Murat, 2013: 133-136). İtalya ise, 1911'de Trablusgarp'a saldırarak bölgeyi ele geçirmiştir (Güzel, 2017: 9149). Aynı dönemde Batı güçlerin desteği ile Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız olmuş, ardından da Osmanlı aleyhine genişlemeye devam etmiştir. İlgili devletlerin, Osmanlı Devleti'ne saldırısı ile Balkan Harbi başlamış ve bunun sonucunda ülkenin topraklarının bir kısmı daha elden çıkmıştır (Toprak, 2002: 44-51).

Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları yaşadığı bir dönemde, ülkenin kayıplarını telafi etmek ve dağılmayı önlemek maksat ve amacı ile İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından, Almanya ile gizli bir ittifak anlaşması yapılmıştır (Özgüldür, 2021: 475-480; Arslan, 2022: 2325). Almanya ile yapılan gizli anlaşma sonucu, İtilaf Devletlerinin önünden kaçan iki Alman zırhlısının satın alındığı duyurulacaktır. Goben ve Breslau ismli savaş gemilerine Yavuz ve Midilli adları verilecektir (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), BOA, HR.SYS. 2095/3_15, 31). Bu savaş gemilerinin Karadeniz'deki Rus Limanlarını bombalaması ile Osmanlı Devleti, Birinci Dünya

Harbi'ne girecektir (CDAB, BOA, İ.MMS, 191/2_1-2). Böylece Osmanlı Devleti, harbin taraflarından biri haline gelecektir (Bozkurt, 2021: 47; Kapucu, Korkmaz, 2020: 49).

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Harbi'ne girdikten sonra, müttefiki Almanya'dan ve Avusturya'dan önemli oranda silah ve sistemi envanterine dâhil etmiştir. Askeri yardımın yanında Almanya'dan içerisinde generallerin de olduğu askeri personel de gelerek Osmanlı Ordusunun değişik kademelerinde vazife alacaktır. Bu kapsamda Birinci Dünya Harbi'nin seyri içerisinde; Bronsart von Schellendorf, Otto Liman von Sanders, Erich von Falkenhayn, Colmar von der Goltz ve Wilhelm Soushon gibi Alman generalleri de görevlendirilmiştir (Aktaş, 2019: 469-482).

Osmanlı Ordusunun değişik kademelerinde Alman subayların görevlendirildiği sırada Yarbay Mustafa Kemal, Sofya'da askeri ataşe olarak vazifeliydi. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi üzerine Yarbay Mustafa Kemal, kendisine aktif harp görevi verilmesini talep etmiştir. Bu talebin uygun görülmesi sonrasında 20 Ocak 1915'te 19'uncu Tümen Komutanı olarak Çanakkale'de görevlendirilmiştir (CDAB, BOA, i.HB. 163/1333; CDAB, BOA, BEO, 4323/324225; CDAB, BOA, BEO, 4324/324280; CDAB, BOA, İ. HB, 165/1333; CDAB, BOA, BEO, 4333/324934). Mustafa Kemal, Çanakkale'de görev yaptığı zaman dilimi içerisinde emrindeki kuvvetlerle İtilaf güçlerinin bölgede ilerlemesini önleyerek hem İstanbul'un işgal edilmesini hem de Osmanlı'nın savaştan erken ayrılmasını önlemiştir. Mustafa Kemal'in kara savaşlarında gösterdiği başarı kendisinin 1 Haziran 1915'te Albaylığa (Miralay) terfi etmesine zemin hazırlamıştır. Albay Mustafa Kemal, Çanakkale'de görev yaparken Anafartalar Grup Komutanlığı'na yükseltilerek İtilaf Kuvvetlerine karşı önemli başarılar kazanmıştır (Korkmaz, Özden, 2019: 29).

Albay Mustafa Kemal, 22 Şubat 1916'da Başkomutanlık Vekâleti tarafından alınan karar üzerine Kafkas Cephesi'nde görevlendirilen 16'ncı Kolordu Komutanlığı'nda vazife almıştır. Albay Mustafa Kemal, Kafkas Cephesi'ne geldikten sonra generalliğe (Mirliva) yükseltilmiştir (CDAB, BOA, BEO, 4406/330440). Mustafa Kemal Paşa, Kafkas Cephesi'ndeki görevi sırasında Muş ve Bitlis'in Ruslardan geri alınmasında görev almıştır. Bu başarısından dolayı kendisine Mecidiye Nişanı ve Muharebe Altın İmtiyaz Madalyası verilmiştir (CDAB, BOA, İ.TAL, 508/1334). Mustafa Kemal Paşa, 7 Mart 1917'de Kafkas Cephesi'ndeki 2'nci Ordu Komutanlığı'na atanmıştır (MSB Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Birinci Dünya Harbi Kataloğu (BDH), Kutu (K): 2675, Dosya (D): 184, Fihrist (F): 1-9).

Mustafa Kemal Paşa, Başkomutanlık Vekâletinin 3 Temmuz 1917 tarihinde aldığı karar üzerine Yıldırım Orduları Grup Komutanı Mareşal Eric von Falkenhayn'ın emri altında yer alan 7'nci Ordu Komutanlığı'na tayin edilmiştir (CDAB, BOA, İ.DUİT. 155/53). Mustafa Kemal Paşa, 7'nci Ordu komutanı olarak görev yaptığı bu dönemde, ülkenin ve ordunun durumuna ilişkin 20

Eylül 1917 tarihli raporunu hazırlayarak ilgili makamlara göndermiştir. Bu rapor ile yetkili makamları, ülkenin gidişatı ve durumu hakkında uyarmıştır.

1. Mustafa Kemal Paşa'nın Raporu

7'nci Ordu Komutanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa tarafından Birinci Dünya Harbi devam ederken 20 Eylül 1917'de hazırlanarak Sadrazam ve Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa ile Dördüncü Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Vekili Ahmed Cemal Paşa'ya gönderilen raporda;

"Genel durum hakkındaki âcizane düşüncelerimi aşağıda arz ediyorum.

Memleketin tüm kaderini yönetmekle sorumlu bulunan yüksek kişiliğinizin bu açıklamalarımı hiçbir kötümserliğe ve telâşa yormayarak soğukkanlılık ve ciddiyetle anlayacaklarına güvenim, düşüncelerimi, kavrayabildiğim en geniş bir biçimde anlatmaya sebep olmuştur.

a. Memleketin genel durumu, her şeyden önce dikkati çekmektedir. Harp, her milletten olan unsurlarımızı istisnasız son dereceye getirmiştir. Ahali ile idare arasındaki bağlar sarsılmıştır. Evlerinde kalan ahali, her bakımdan hükümetten uzak kalmaktan menfaattar bir hale gelmiştir. Çünkü kalan ahali ya kadınlardan ya acizlerden veya firarilerden ibaret olup, bütün çabaları hayatlarını sürdürmeye yetmezken, mülkî hükümet ve askerîye, onlardan açlık ve ölüm karşılığında varını yoğunu istemek ve almakta ısrar etmek ve inatçı olmak mecburiyetindedir. Diğer taraftan, mülkî hükümetin tam bir acz içinde bulunuşu, genel bir anarşiye sürüklenen halkın yaşantısını idareye engel olup, ahalinin hukuku için ne tasarlanmış ise hepsi hak ve adalete aykırı, dolayısıyla halkın nefretini üstüne çeken bir biçimde çözümlemek zorunda ve alışkanlığında kalmıştır.

Mülkî hükümetin acz içinde olması; güçlü bir zabıta kuvvetinin noksanlığı, ihtiyaçları yüzünden tüm memurların genellikle irtikâp, ihtikâr, suistimal ve keyiflerine düşkün bir hale gelmesinden (ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu (ATAZB), K: 35, G: 74, B: 1) ve adlî işlerin doğru bir biçimde işlememekte olmasından ileri gelmektedir. Bu nedenler, genel hayatı her köşede ve her beldede esasından çürütmektedir. Umumi iaşenin, ticarî ve iktisadi işlerin müthiş bir süratle inişe geçmeye başlaması belirgin alâmetlerdendir. Bugün bir para meselesi hâsıl olmuştur ki, bu dert ne ahalide ne memurlarda geleceğe güven bırakmamakta ve namuslu kimseleri kutsal bildikleri değerlerden uzaklaşmaya yöneltmekte ve zorlamaktadır. Bu nedenle harp devam ettiği takdirde karşısında bulunduğumuz en büyük tehlike, her taraftan çürüyen muazzam saltanat binasının bir gün içerden birdenbire ve hep birden çökmesi ihtimalidir.

b. Genel askerî durum, harbin yakın bir gelecekte sona ereceğine işaret vermemektedir. Müttefiklerimizin askerî darbelerle düşmanlarımızı barışa zorlamaları artık söz konusu olmayıp Almanlar, stratejik sevk ve idareyi sadece "geliniz, bizi mağlup ediniz." esasına bağlamışlardır. Düşmanlarımızın birbirinden ayrılmayacaklarını zaman göstermekte olup, düşman ahalinin de sefalet ve mahrumiyeti daha az olmak ve kendi inançlarına emin bir neticeye ulaşmak ihtimaliyle bizim dayanabileceğimiz noktaya kadar savaşı sürdürmeleri

tabiidir. Bu nedenle harp daha çok uzayacaktır ve harbi sona erdirmenin anahtarları bizim tarafın elinde değildir neticesini çıkarmak lâzım gelir (ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74aa).

c. Türkiye'nin genel askerî durumu şudur: Ordu, harbin ilk dönemlerine göre çok zayıftır. Birçok orduların mevcudu, lazım olan miktarın beşte biri kadardır. Memleketin insan kaynakları, ikmale muktedir değildir. Hatta 7'nci Ordu gibi bütün memleket içinde ikmal ve takviyesine çalışılan yegâne orduyu dahi, daha düşmana bir tek kurşun atmadan kuvvetli tutmaya imkân bulamıyoruz. Genel kuvvetimize bir örnek olmak üzere arz edeyim ki, cihanın en zor işlerini görmek üzere biner mevcutlu taburlarla bana gönderilen 59'uncu Tümen'in yüzde ellisi ayakta duramayacak kadar zayıflardan ibaret olduğundan, bunlar ayıklanmış ve sağlam kalan erler 17-20 yaşındaki gelişmemiş çocuklarla, 45-55 yaşındaki yaşlı ve sakatlardan ibaret kalmıştır. Diğer en iyi tümenlerin taburları da İstanbul'dan bin mevcutla hareket etmiş ve en kuvvetlisi 500 mevcutla Halep'e ulaşmıştır. Bu hâl, genel yaşantıya ve mülkî hükümetin kuvvetine bağlıdır. Dolayısıyla kuvvetlerin düzeltilmesi orduların elinde olmayan nedenlerden ileri gelmektedir. Bu örnek gösteriyor ki, bütün kaynakları toplayarak ufak bir kısmı dahi sağlam bir hâlde bulundurmaya imkân yoktur. Subayların nitelik ve nicelik bakımından eksikliğini açıklamaya gerek bile yoktur.

Cephelerimizin talep ve ihtiyaçları şudur:

Batı'da düşmanla temas mevcut değildir. Ancak başkentimiz dünya ile olan deniz bağlantısı dolayısıyla ve en zengin yerimiz bulunduğundan, batı cephelerimizde düşman tarafından hayatî darbelere teşebbüs edilmesi ihtimali mevcuttur. Kafkasya'da askerî durumumuz duraklama halinde olup tarafımızdan kaybedilenlerin geri kazanılmasına teşebbüs mümkün değildir. Rusların iç durumları ve Avrupa'da ihtiyaçları, faal harekâtta bulunmalarına pek müsait değilse de herhangi bir sebeple Rusların buna teşebbüs etmeleri halinde (ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ab) bunu önlemek veya sınırlamak bizim kuvvetlerimize bağlı olmayan bir meseledir. Ruslar, kendi hazırlıkları ve vasıtaları oranında iş görürler, bunların müsait olmadığı yerde dururlar.

Irak'ta İngilizler hedeflerine ulaşmışlardır. Bu nedenle istilâlarını daha ileriye götürmeleri için siyasi, iktisadî ve askerî bir zorunluluk olmadığı kanısındayım. Bununla beraber, onlar hareketlerini sürdürür ve başarıya ulaşırlarsa, mevcut kayıplara Musul'un da ilavesi, genel duruma kesin bir darbe vuramaz. Denilebilir ki genel vaziyet değişmemiş olur. O halde bu cephede dahi biz intizardan başka bir şey yapamayız.

Sina ve Hicaz cephelerinde düşman askerî ve siyasi hedeflerine henüz ulaşamamıştır ve anlaşıldığına göre bunun için büyük bir çabayla hazırlanmaktadır. İngiltere'ye hizmet eden bir İslâm âlemi oluşturulması ve İngiliz etkisi altında bir Filistin Hristiyan Hükümeti'nin kurulması ve bu suretle Mısır, Süveyş ve Kızıldeniz'in sonsuza kadar temini ve Türkiye'yi son dini kuvvetlerinden ve en güzel yerlerinden uzaklaştırmak ve ayırmak hevesleri, İngiltere için adeta bu harbin hedeflerinden olacak kadar önemli, bizim için de telafisi mümkün olmayan hayati bir darbe sayılır. Özet olarak: batıda muhtemel bir ciddi saldırıya hazır olmak ve Suriye hududunda hazırlanmış olan düşman asıl harekâtına meydan vermemek genel askeri vaziyetimizin şimdiki vazgeçilmez talepleridir.

Genel durum bu halde iken örneğin son kuvvetlerle Bağdat'ın geri alınmasını düşünmeye imkân yoktur. En kuvvetli sebep düşman daha güçlü ve daha hazır olarak Sina'dadır ve bu düşmanın çekilmesi beklenemez. İkinci olarak Bağdat teşebbüsü için maddeten de imkân ve kuvvet yoktur. Bu işe teşebbüs edecek orduların (ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ac) bugünkü mevcutları pek zayıf ve kıymetsiz olup, daha iki ay yürüdükten sonra biraz abartmayla hademeden ibaret bir kütle kalır. Düşmanın Bağdat'a demiryolu ve gemilerle getirip yetiştireceklerine, sallarla ve deve ile mukabele edilemez. Velhasıl bu imkânsızlıklara en büyük delil, aylardan beri bir alayı iki gün yürütebilecek hazırlıkların henüz vücuda getirilememiş olmasıdır.

ç. Bu genel bakıştan çıkardığım sonuç, "artık her şey bitmiştir ve bulunacak bir çare kalmamıştır." zemininde değildir. Böyle karamsar bir görüşün, düşmanların ve tehlikelerin en korkuncu olduğunu açıklamaya hacet görmem. Kurtuluş ve yaşam olanağı mevcut olup, ancak çözüme götürecek önlemleri bulmak lazımdır.

Acizlerine göre bugün takip olunacak kararlar aşağıdaki gibi olmalıdır:

(1) İçeride hükümeti takviye etmek ve güvenliği sağlamak, mümkün olduğu kadar adli işleri, umumi iaşe ve iktisadi faaliyetleri tanzim etmek, hiç olmazsa suiistimalleri en aza ve dayanabilecek bir dereceye indirmektir. O suretle ki, memleket sağlam bir hareket üssü halinde bulunmalı ve savaş uzarsa Allah korusun, yeni kayıplara ve felaketlere sebep olsa da elimizde ve gerimizde kalacak bölgeler (ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ad) ve ahaliyi, dayanmaz ve çürük bir kitle halinde bulmamalıyız.

(2) Askeri siyasetimiz bir savunma siyaseti ve elimizde bulunan kuvvetleri ve bir tek neferi son ana kadar saklamak siyaseti olmalıdır. Bu siyaset memleketimiz dışında bir tek Osmanlı neferi kalmasına tahammül edemez.

Sina Cephesi'nin emniyette bulundurulmasının taarruzla mı, yoksa savunmayla mı mümkün ve uygun olacağı meselesine bugün karar verilemez. Çünkü düşman bugün orada insanca ve malzemece bizden üstün olup, bizim bütün kuvvetlerimizi gönderebileceğimiz aylar zarfında beklemede kalması ihtimali teknik açıdan pek azdır. Bizim kuvvetlerimiz gelmeden önce, onun taarruz ederek karşısındaki kuvvet aleyhine bir kesin sonuç alma girişiminde bulunması tabiidir. Bundan başka bizim kuvvet göndereceğimiz iki ay zarfında düşman isterse ulaştırma araçları bakımından daha çok kuvvet getirme imkânına sahiptir. Bu nedenle düşmanın daha evvel taarruz etmediği halde dahi bizim sevkiyatımız bittikten sonra bugünkü üstünlüğünü daha da artırmış bulunması ihtimal dâhilindedir.

Velhasıl, Halep'te bulunan kuvvetlerimizin Sina Cephesi'ne ne kuvvet ve kıymette varacağı bile belli olmadığından Sina Cephesi'nin emniyeti için bugün uygulama alanına konulacak karar, özellikle 7'nci Ordu birliklerinin hemen güneye kaydırılması şeklinde olabilir. Bu kuvvetlerin daha sonra nasıl kullanılabileceğini bugün kesinlikle tayin etmeye, (Kuvvetlerimizi israf etmemek düşüncesi bir tarafa) harita üzerinde askerlikçe dahi imkân yoktur (ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ae).

7'nci Ordu birliklerinin güneye kaydırılmasıyla meydana gelecek askeri vaziyetin her türlü olumsuz siyasi etkilerden uzak ve memleketin iç ve dış bütün ihtiyaçlarını karşılayacak bir surette sevk ve idaresinin en kestirme yolu şudur:

Bütün Suriye ve Hicaz şimdiye kadar olduğu gibi her hususta bir Müslüman Osmanlı'ya ait olur ve bunun emri altında olarak Sina Cephesi'nin harekâtını bağımsız olarak diğer bir Müslüman Osmanlı üzerine alır. İşte vatanın çıkarlarına en uygun olan şekil budur. General Falkenhayn'ın gelmesi ve onunla acele taahhütlere girilmiş olması ve Kress'in daha önce hak kazanmış olması, velhasıl Almanları idare etmek gibi sebep ve etkenler, vatanın çıkarlarının gerektirdiği açık ve kesin şekle engel olamaz inancındayım. Ölüm-kalım meselesinde dahi karar verme hakkından mahrum bulunduğumuzu zannetmiyorum. Bununla birlikte benim bildiğim sebepler, Falkenhayn'ın iş başında kalması uğrunda vatanın çıkarlarını kısmen tehlikeye düşürecek derecede kuvvetli sayılıyorsa ve Sina Cephesi'nin Kress'in ve 7'nci Ordu Komutanı'nın emri altında iki ordu tarafından savunulması ve bu iki orduya Falkenhayn'ın komuta etmesi gerekiyorsa vatanın çıkarı için bu şekilde hizmetten kaçınılmaz. Ancak bu halde General Falkenhayn'ın bütün Suriye ve Hicaz'a komuta eden zatın emrine girmesi tartışma götürmez bir meseledir. Bu halde, devletin nazarında en yüksek sorumlu bir Osmanlı olup, bütün iç kuvvetler ve siyasi irade onun elinde ve Falkenhayn ise sadece bir askeri komutan durumunda kalır. Sevk ve idarenin ana hatlarıyla beraber bütün geri hizmetler ile vilayetlerin ve aşiretlerin idaresi (ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74af) bizim memleketimizin öz evladının idaresi altında bulunur.

7'nci Ordu Komutanlığı'nda kaldığıma nazaran benim bağımsız ve kanunen bütün arkadaşlarıma muadil bir ordu komutanı iken bu suretle ikinci ve üçüncü derecede bir komutan vaziyetine düşmekliğim üzücü olsa da vatanın çıkarları karşısında bu sessizce karşılanabilir. Ancak bu takdirde gözden uzak tutulmaması gereken nazik bir nokta vardır. 7'nci Ordu birliklerinin kâmilen gidip Kress'in kıtaatı ile benim kıtaatımın ayrılabilir hale gelmesine savaş durumu mani olabilir. Yani daha biz nakliyata başladığımız andan itibaren düşman Sina Cephesi'ne taarruza başlar. Bu halde gönderilen kuvvetlerin istenildiği gibi bir komutaya bağlanmasına durum müsait olmadığından her gelen birliğin parça parça muharebeye ve birbirinin peşi sıra Kress'in komutasına girmesi icap edebilir. Bu hale göre nihayette ordu karargâhı yalnız başına fazla ve işsiz bir şekle girip bütün kıtaat parça parça Kress'e ait kalmış bulunabilir. Eğer harp vaziyeti bu şekilde hareket etmeyi zorunlu kılarsa vatanın geleceği söz konusu olurken zorunlu olarak seyirci kalamam, tevekkül ve tahammül edemem. Bu halde yapacağım iş, en ufak bir birliğimin müdahale ettiği cepheyi ve muharebe hatlarını kayıtsız şartsız kendi emrime almaktır. Yani kuvvetler muharebe sebebiyle Sina Cephesi'nde bir komuta altında erimeye mecbur olursa bu komutan ancak ben olabilirim. Daha en baştan itibaren bu noktayı görmüş ve buna karar vermiş olmak lazımdır (ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ag).

Suriye'nin tümünün Falkenhayn'a verilemeyeceği meselesinde Almanları kırmak ve onların kuvvet ve lüzumlarını ihmal etmek gibi kısa bir düşünceye tabi olmadığıma itimat buyurmalısınız. İçinde bulunduğumuz bataklıktan Almanlarla beraber bulunarak kurtulmak zorunlu ise de Almanların bu zorunluluktan ve harbin

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

uzamasından yararlanarak bizi sömürge haline sokmak ve memleketimizin bütün kaynaklarını kendi ellerine almak siyasetine karşıyım ve devlet büyüklerinin bu hususta hiç olmaz ise Bulgarlar kadar bağımsız ve kıskanç olmalarını lüzumlu görürüm.

Bağımsızlığımız ve istiklalimiz konusunda kıskanç olduğumuz Almanlarca gereği gibi anlaşıldığı gün onların bizi Bulgarlardan daha muteber göreceklerine sizi temin ederim. Durumu idare edeceğiz diye durmadan fedakârlıkta bulunmak, herhangi bir müttefike ve özellikle Almanlara merhamet ve insaf telkin etmeyip, belki verdiklerimizin yüz kat fazlasına onları hırslandırır ve onları bu yolda teşvik eder. Bugün Falkenhayn, her vesilede herkese karşı Alman olduğunu ve elbette Alman çıkarını en ziyade düşüneceğini söyleyecek kadar mütecasirdir. Halep'te, Fırat'ta ve Suriye'de Alman siyaseti ve Alman çıkarlarının ne demek olduğu düşünülürse ve özellikle bu sözü söyleyen bir Alman konsolosu olmayıp yüzbinlerce Türk kanı için karar vermek mevkiinde bulunan bir komutan olursa, işin tamamen vatanımızın çıkarlarına aykırı cereyan edeceğini anlamamak mümkün değildir. Falkenhayn geldiği günden beri aşiret reislerine Alman teğmenleri göndererek doğrudan doğruya temas sağlamaktadır. Ve "Araplar Türklere düşmandır. Biz Almanlar tarafsız olduğumuzdan onları kazanabiliriz." sözünü bizzat bana, bir ordu komutanına söylemiştir. Irak harekâtının yapılmasının mümkün olmadığını daha ilk günden beri anlamıştır. Irak harekâtını memlekete yerleşmesi için (ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ah) vesile yaptı. Gerçekte ideali bütün Arabistan'ı Alman idaresine almak idi. Nitekim planının ikinci safhasına başlamıştır. Irak hedefi doğal olarak değişince, Sina Cephesi'nde bir taarruzdan söz etti. İki ay sonra taarruz mu savunma mı lazım olduğunu şimdiden kestirilemeyeceği herkes gibi onun nazarında da bilinmektedir. Fakat bugünkü taarruz sözü bütün Suriye, yani Arabistan'ın idaresi altına girmesi için çekici bir vesileden başka bir şey değildir. İki ay sonra durum taarruza elverişli olmayıp bütün kuvvetlerle Filistin'in savunulması mümkün olursa, General Falkenhayn'ın cihana ve memleketimize karşı en büyük başarıyı kazanmış şekilde ortaya çıkacağı kuşkusuzdur. Bu halde hükümetin kuvvetlendirilmesi ve memleket şerefi şöyle dursun memleket kâmilen bizim elimizden çıkarak bir Alman sömürgesi haline gelmiş olacaktır. Ve General Falkenhayn bu amaç için bizim borcumuz olan altınları ve Anadolu'dan getirdiğimiz son Türk kanlarını kullanmış olacaktır.

Velhasıl, gerek mülki hükümet ve gerek ahali içinde yapılacak işlerin alelade bir memleket meselesi değil, en birinci bir memleket savunması meselesi olduğu, bu devrede memleketin hiçbir köşesinin herhangi bir yabancı nüfuz ve idaresi altına verilmesi, saltanatın yaşamasını kesinlikle ihlal ve iptal eder. İşte benim düşüncelerim bundan ibarettir. Bulunduğunuz mevki sebebiyle bunları açıklamakla vicdanım üzerinden büyük bir yükü kaldırmış olduğum kanısındayım."(ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ai) demiştir.

2. Raporun Analizi

Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanan rapor dönemin siyasi, askeri ve idari durumu ile ilgili önemli ipuçları vermektedir. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın Sina-Filistin Cephesi'nde

kumandan olmasına karşın, diğer cepheler ve ülkenin vaziyeti ile bu duruma ilişkin çözüm önerileri, Onun gelişmeleri yakından takip ve mütalaa ettiğini bize göstermektedir.

Raporun başında Mustafa Kemal Paşa'nın sorumlu makamlara yönelik beyanı ve açıklamalarının, herhangi bir kötümserliğe çekilmemesini istemesi, ona karşı oluşabilecek önyargıyı kırmak hedef ve amacında olduğunu göstermektedir. Öncelikle raporda Osmanlı ülkesinin genel durumundan bahsedilmektedir. Bu kapsamda harbin, halk ile idare arasındaki bağları sarstığından dem vurulmaktadır. Evlerinde kalan halkın, hükümetten uzak kalmayı kendisine uygun gördüğünü çünkü hükümetin onlardan mal ve mülklerini istemek dışında herhangi bir şey yapmadığını belirtmiştir. Raporun devamında Mustafa Kemal Paşa, hükümetin acziyet içinde bulunduğunu, bu yüzden memurların ihtiyaçlarını karşılamak için her türlü hırsızlık ve yolsuzluğu yaptığını ifade etmiştir. Ayrıca, adaletsizliğin ve bu duruma bağlı çürümenin genel hatları ile tüm yaşamı olumsuz etkilediğinden bahsetmiştir. İaşe, ekonomi ve ticaretin durumunun ülkenin çöküşünü gösteren önemli alametler olduğunu vurgulamıştır. Raporun devamında Mustafa Kemal Paşa, mevcut ekonomik ve parasal durumun hiç kimsede geleceğe dönük güven bırakmadığından bahisle, harbin devam etmesi durumunda her taraftan çürüyen saltanat binasının aniden ve birdenbire çökebileceğini belirtmiştir.

Ülkenin durumuna ilişkin yapılan değerlendirme Mustafa Kemal Paşa'nın, öngörülü bir yaklaşım ve tespitte bulunduğunu bize göstermektedir. Siyasi, sosyal ve ekonomik bünyenin zayıflığı, çok uluslu bir yapıya sahip Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecini hızlandırmıştır. Son kertede devletin parçası konumundaki Arapların, İtilaf güçleri ile işbirliği yapması ve Osmanlı'ya isyan etmesi bu durumun yansımaları olmuştur.

Raporun devamında Mustafa Kemal Paşa, genel askeri durum ile ilgili mütalaa ve düşüncelerini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Mustafa Kemal Paşa, harbin yakın gelecekte bitme ihtimalinin olmadığını, harbi sona erdirmenin Osmanlı ve Alman kuvvetlerinin elinde olmadığını belirtmiştir. Raporun devamında, ordunun harbin ilk dönemlerine göre çok zayıf olduğunu, kuvvetlerin mevcudunun olması gerekenin beşte biri oranında olduğunu vurgulamıştır. Bu kapsamda, ülkenin insan kaynaklarının noksan mevcudu karşılamaya yeterli gelmediğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, ordunun mevcut sorununun genel yaşantı ve hükümetin kuvvetine bağlı olduğundan bahisle, düzeltilmesinin orduların elinde olmayan nedenlerden ileri geldiğini vurgulamıştır. İlave olarak Mustafa Kemal Paşa, subayların nicelik ve nitelik bakımından zayıf bir vaziyette bulunduğunu belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa raporun devamında, cephelerdeki kuvvetlerin istek ve ihtiyaçlarına değinmiştir. Bu kapsamda Mustafa Kemal Paşa, ülkenin batı sınırlarında düşman kuvvetleri ile temas olmadığını, ancak Osmanlı başkenti İstanbul'un stratejik öneminden dolayı bir saldırıya

maruz kalabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca raporda, Kafkas Cephesi'nde askeri harekâtın duraklama emaresi içerisinde bulunduğunu, kaybedilen yerlerin geri alınmasına teşebbüsün mümkün olmadığını belirtmiştir. Buna karşın Rusların iç durumlarının bir harekât yapmaya müsait olmadığını vurgulamıştır.

Mustafa Kemal Paşa raporun devamında Irak Cephesi'ndeki gelişmelere değinmiştir. Bu kapsamda ilgili cephede İngilizlerin, askeri hedeflerine ulaştığını, işgal sahalarını ileriye götürmeleri için bir zorunluluk olmadığını ifade etmiştir. İngilizlerin ilerlemesi durumunda Musul'un kaybedilebileceğini, ancak bunun genel vaziyette bir değişikliğe neden olmayacağını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Kafkas ve Irak Cephesi'ne yönelik değerlendirmeleri, savaşın gidişatını çok önceden gördüğünü bize göstermektedir. Bu kapsamda bakıldığında Kafkas Cephesi'nde Ruslar savaşa devam edememiş ve yaptıkları Erzincan Mütarekesi ile savaştan çekilmiştir. Irak Cephesi'nde de İngilizler, Mondros Mütarekesi imza edilene kadar Musul civarına ilerlemiştir. Doğal olarak iki cephedeki muharebelerde savaşın genel seyrine etki etmemiştir. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın öngörülerinde ne kadar ileri görüşlü bir kumandan olduğunu kanıtlamaktadır.

Mustafa Kemal Paşa raporun devamında, İtilaf güçlerinin Sina-Filistin Cephesi'nde henüz askeri hedeflerine ulaşmadığını, ancak bölgeyi ele geçirmek için büyük bir hazırlık içerisinde bulunduklarını belirtmiştir. İlgili tespit Mustafa Kemal Paşa'nın bölgeye yönelik bir İngiliz taarruzu beklediğini göstermektedir. Raporun devamında Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin bölgede kendisine hizmet eden bir İslam âlemi oluşturulması; Filistin'de Hristiyan bir hükümet kurulması; Mısır, Süveyş ve Kızıldeniz'in kendi kontrolleri altında bulunmasını hedeflediğini vurgulamıştır. Bu kapsamda bölgedeki vaziyetin, Osmanlı için hayati bir öneme sahip olduğunu ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa bütün bu açıklamalar ekseninde, batıdan muhtemel ciddi taarruzlar beklemek ve Suriye hududunda hazırlanmış olan düşman taarruzuna meydan verilmemesinin genel askeri vaziyetin vazgeçilmez istekleri olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa, elde bulunan son kuvvetlerle Bağdat'ın geri alınmasını düşünmeye imkân olmadığını, düşmanın daha hazır kuvvetlerle Sina Cephesi'nde olduğunu ve bu durumun ihmal edilemez olduğunu vurgulamıştır. İlgili değerlendirme Mustafa Kemal Paşa'nın ne kadar öngörülü olduğunu bize gösterecektir. İngilizlerin hazırlıkları sonrasında 19 Eylül 1918'de Nablus Meydan Muharebesi ile başlayan taarruzları, Osmanlı'nın Mondros Mütarekesini yaparak harpten çekilmesine giden süreci açacaktır (Korkmaz, Aysal, 2020: 195-274). Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın Irak'tan ziyade Sina Cephesi'nin savunulmasına öncelik verilmesini istemesi, taarruzdan ziyade müdafaada kalınmasını talep etmesi, cephedeki durumu gerçekçi bir yaklaşımla değerlendirdiğini göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa raporun devamında, yaptığı değerlendirmelerin artık her şeyin bittiği anlamına gelmemesi gerektiğini, her zaman kurtuluş ve yaşama imkânının bulunduğunu, ancak

amaca uygun önlemleri almanın önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu kapsamda Mustafa Kemal Paşa; içeride hükümeti takviye ederek, normal yaşamı sağlamanın önemli olduğunu; suistimallerin önlenmesi, asayişin ve iaşenin temini, ticaret ve ekonominin düzenlenmesi ile memleketin sağlam bir hareket üssü olabileceğini belirtmiştir. Raporun devamında Mustafa Kemal Paşa, askeri siyasetin savunma stratejisi ve her neferin son ana kadar korunması gerektiği üzerinde durmuştur. İlave olarak raporda Mustafa Kemal Paşa, Sina Cephesi'nin komutasının bir Osmanlı evladına verilmesinin vatanın çıkarlarına daha münasip olacağını belirtmiştir. Bu kapsamda bölgede General Falkenhayn gibi Alman komutanların görevlendirilmesinin, Osmanlı çıkarlarına hizmet etmeyeceğini vurgulamıştır. Almanların harbin uzamasından faydalanarak, Osmanlı Devleti'ni sömürge haline sokmak ve memleketin tüm kaynaklarını kendi ellerine almak siyasetine karşı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca raporda Mustafa Kemal Paşa, Falkenhayn'ın hedefinin Arabistan'ı Alman idaresine almak olduğunu, Irak'a harekât yapmanın en baştan imkânsız olduğunu bildiğini, ancak bu durumu Osmanlı ülkesine yerleşmek için vesile yaptığını, ardından Sina Cephesi'nde bir taarruzdan bahsederek Alman çıkarlarını bölgede egemen kılmayı hedeflediğini vurgulamıştır. Raporun devamında Mustafa Kemal Paşa, ülkeyi savunma meselesi konusunda, memleketin hiçbir köşesinin herhangi bir yabancı nüfuz ve idaresi altına verilmemesi gerektiğini, bu durumun saltanatın yaşamasını kesinlikle ihlale ve iptale yol açacağını belirtmiştir (Çetinkaya, 2022: 322-327).

Mustafa Kemal Paşa raporuyla, ülkenin genel vaziyetinin düzeltilmesinin saltanat binasının varlığı için vazgeçilmez bir durum olduğunu, gidişatın Osmanlı aleyhine olduğunu, cephelerdeki vaziyetin taarruzdan ziyade müdafaada kalınmasını gerektirdiğini, Sina Cephesinin komutasının Almanlar yerine bir Osmanlı evladına verilmesinin daha doğru olacağını ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın açıklamaları, Onun ileri görüşlülüğünü gösterecek, çürüyen ve çöken Osmanlı idaresi Mondros Mütarekesi sonucu başlayan işgaller sonucunda varlığını fiilen kaybedecektir (Yılmaz, 2020: 2265).

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa tarafından 20 Eylül 1917 tarihinde Osmanlı ülkesinin ve ordunun durumu hakkında devletin üst kademelerine iletilmek üzere hazırlanan rapor, Onun olayları realist bir bakış açısı ile analiz edip değerlendirdiğini göstermektedir. Bu yönüyle bakıldığında rapor; Osmanlı idaresi, halkı ve ordusunun vaziyetini tüm gerçekliği ile ortaya koymaktadır. Özellikle toplumsal çürümenin saltanat binasının yıkımına yol açabileceği fikri, Onun ne kadar doğru bir tespit yaptığını gösterecektir. Bu kapsamda bakıldığında gelişmeler Onun haklılığını kanıtlayacak ve idaredeki bozukluk, saltanat makamının kaldırılarak yeni bir devletin inşa edilmesine etki edecektir.

Mustafa Kemal Paşa'nın raporunda vurguladığı bir diğer önemli nokta, bağımsız millî bir dış politika izlenmesi fikri olacaktır. Ülkenin Alman nüfuz ve etkisi altına girmesine karşı olduğunu belirtmesi ve bunu açıkça ilgili makamlara iletmesi millî ve bağımsız bir dış politika izlenmesi düşüncesine işaret etmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu duruşu, Mondros Mütarekesi sonrasında başlayan işgaller sürecinde de devam etmiş, dönemin koşulları içerisinde gündeme getirilen manda ve himaye fikrine karşı tepkisi de aynı çizgiyi koruduğunu göstermiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın raporda, Alman nüfuz ve etkisine karşı çıkması milliyetçi bir tutum ve tavır sergilediğini de göstermektedir. İşgalci güçlere karşı ülkenin savunmasının Almanlar yerine bir Osmanlı evladına verilmesini istemesi bu durumun bir yansımasıdır. Bu tutumun sonucu olarak yeni kurulan Türk devleti, milliyetçi temeller üzerine inşa edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanan raporun bir diğer özelliği de halkın ve ülkenin durumunu ortaya koyarak, açık bir politik eleştiride bulunması olmuştur. Toplumun durumunun geldiği noktanın ifade edildiği metin, halkçı bir özellik ve niteliğe sahip olarak ön plana çıkmıştır. Bu söylem ilerde kurulacak yeni Türkiye devletinin, halkçı bir temele oturtulmasında etkili olmuştur.

Raporda ordunun geldiği nokta ortaya konularak, cephelerdeki stratejinin savunma merkezli olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu yönüyle Mustafa Kemal Paşa, bir ülkenin ayakta kalmasının güçlü bir ordu ile sağlanabileceğini, bunun da güçlü bir siyasal irade ile olacağını belirtmiştir. Bu eksende yeni Türkiye Devleti döneminde ordunun güçlendirilmesine yönelik adım ve atılımların, bu çerçevede değerlendirilmesi doğru olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa'nın raporu, Onun kişisel özelliklerini de ön plana çıkarmıştır. Bu kapsamda rapor Mustafa Kemal Paşa'nın; ileri görüşlülük, sorumluluk alma, açık beyanatta bulunma, cesur söylem ve önderlik vasfı gibi özelliklerini yansıtmaktadır. Bütün bu açıklamalar ekseninde bakıldığında 20 Eylül 1917 tarihli rapor, Mustafa Kemal Paşa'yı ilerde Türk Millî Mücadelesinin liderliğine taşıyacak en kuvvetli temel yapı taşlarından birini teşkil etmiştir. Bu kapsamda rapor, Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Millî Mücadelesinin ulusal önderliğine gidiş sürecini hazırlamıştır.

Kaynakça

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

CDAB, BOA, HR.SYS. 2095/3_15, 31.

CDAB, BOA, İ.MMS, 191/2_1-2.

CDAB, BOA, i.HB. 163/1333.

CDAB, BOA, BEO, 4323/324225.

CDAB, BOA, BEO, 4324/324280.

CDAB, BOA, İ. HB, 165/1333.

CDAB, BOA, BEO, 4333/324934.

CDAB, BOA, BEO, 4406/330440.

CDAB, BOA, İ.TAL, 508/1334.

CDAB, BOA, İ.DUİT. 155/53.

MSB Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı-ATASE) Arşivi

ATAZB, K: 35, G: 74, B: 1.

ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74aa.

ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ab.

ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ac.

ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ad.

ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ae.

ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74af.

ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ag.

ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ah.

ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ai.

ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74aj.

BDH, K: 2675, D: 184, F: 1-9.

Kitaplar

Bozkurt, C. (2021). İmparatorluğu Yıkan Örgüt Nili, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Kapucu, D., Korkmaz, E. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askerî Hava Seyahatleri (1909-1939), Ankara.

Makaleler

Aktaş, H. (2019). "Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Görev Yapan Alman Subaylarının Faaliyetlerinin Bir Değerlendirmesi ve Türk Askerinin Konumu", History Studies, Cilt: 11, Sayı: 2.

Arslan, L. (2022). "Birinci Dünya Savaşı'nda Savaş Ekonomisi Uygulamaları: İttihat ve Terakki Hükümetlerinin Aldığı İktisadi Tedbirler", Gaziantep University Journal Of Social Sciences, Cilt: 21, Sayı: 4.

Aysal, N., Korkmaz, E. (2020). "Birinci Dünya Savaşı'nda Sina-Filistin-Suriye Cephesi", Hatay Araştırmaları-V, Editörler: Ahmet Gündüz, Haydar Çoruh, Süleyman Hatipoğlu, İksad Publishing House, Hatay.

Baktıaya, A. (2010). "1830: Fransa'nın Cezayir'i İşgali, Abdülkadir'in Yükselişi ve Amerikan Komuoyunda Abdülkadir Hayranlığı", Ortadoğu Etütleri Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2.

Çetinkaya, G. (2022). "Modernleşme Ekseninde Siyasal Dönüşüm", Osmanlı Modernleşmesi 1789-1920, Editör: Dr. Davud Kapucu, İstanbul: Kastaş Yayınevi.

Günay, N. (2007). "Kıbrıs'ın İngiliz İdaresine Bırakılması ve Bunun Anadolu'da Çıkan Ermeni Olaylarına Etkisi", Gazi Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1.

Güzel, H. T. (2017). "Hasta Adam Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı", Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, No: 1.

İmamoğlu, H. V. (2016). "XX. Yüzyılın Başında Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Dönüşüm ve Siyasi Bloklaşma", Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1.

Kayıran, M. (2019). "Milliyetçilik Akımının Balkanlar'daki Gayrimüslim Unsurlar Üzerindeki Etkisi (1789-1875)", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 5.

Korkmaz, E., Özden, Ş. (2019). "Arşiv Belgeleri Çerçevesinde Birinci Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa", Sosyal ve Beşerî Bilimlere Multidisipliner Bakış, Editörler: Aytaç Ayhan, Giray Saynur Derman, Mustafa Talas, Güven Plus Grup A.Ş. Yayınları, İstanbul.

Murat, T. (2013). "İngilizlerin Mısır'da Uyguladığı İdari ve Ekonomik Politika (1882-1936)", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, Cilt: VIII, Sayı: 2.

Özdemir, M. (2003). "Bir Zırvata Olayı Tunus'un İşgali", Belleten, Cilt: 67, Sayı: 248.

Özgüldür, Y. (2021). "İttifaktan Savaşa: 2 Ağustos 1914 Tarihli Osmanlı-Alman İttifak Anlaşması ve Yansımaları", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 76, Sayı: 2.

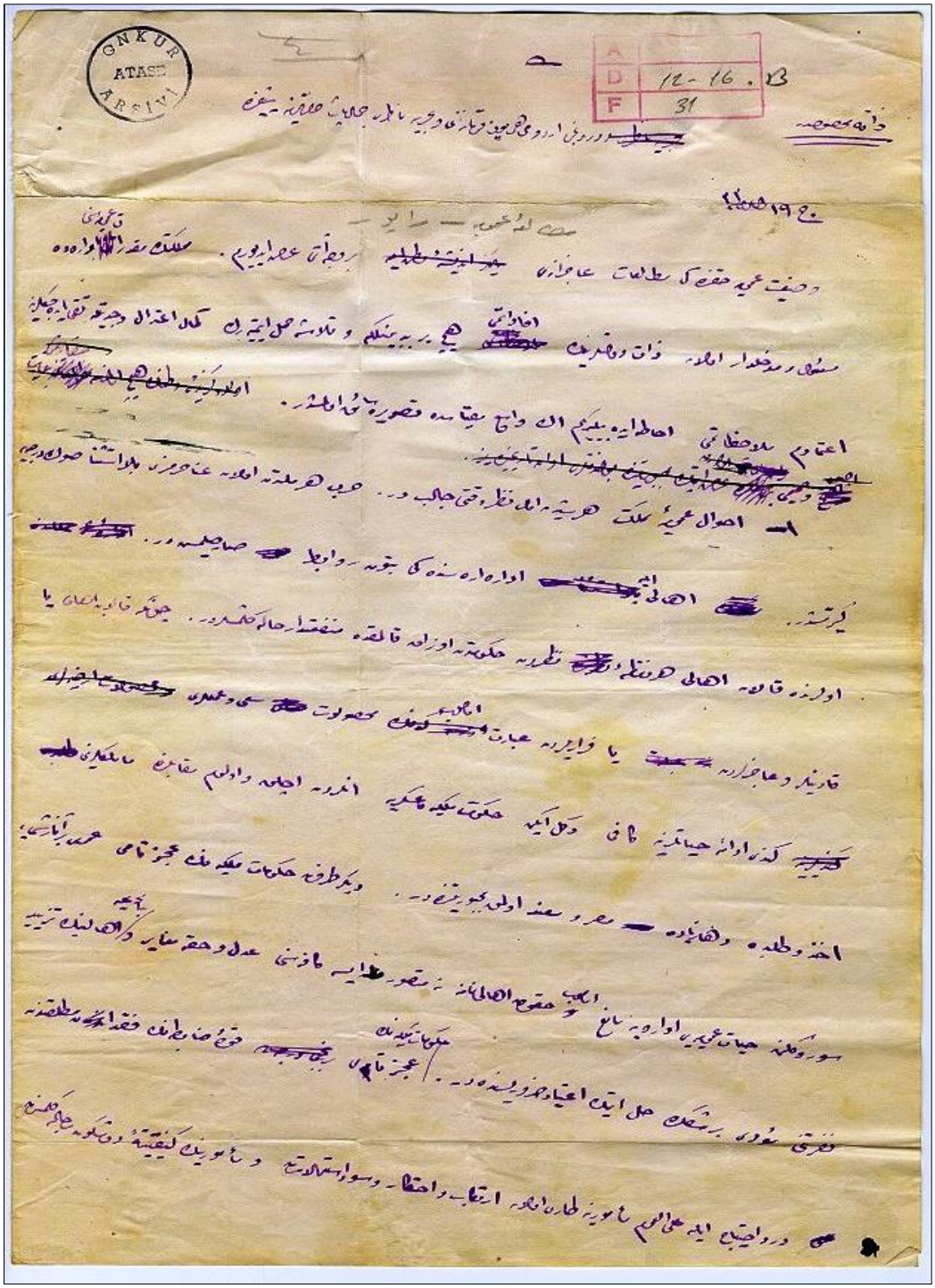
Toprak, Z. (2002). "Cihan Harbi'nin Provası: Balkan Harbi", Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 104.

Uzun, T. (2000). "Osmanlı Devleti'nde Milliyetçilik Hareketleri", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Sayı: IV.

Yılmaz, Elçin, (2020), "İngiliz Basınında Millî Mücadelenin Hazırlık Aşaması ve Mustafa Kemal Algısı (1919-1920)", Belgi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 20.

EKLER

EK-1

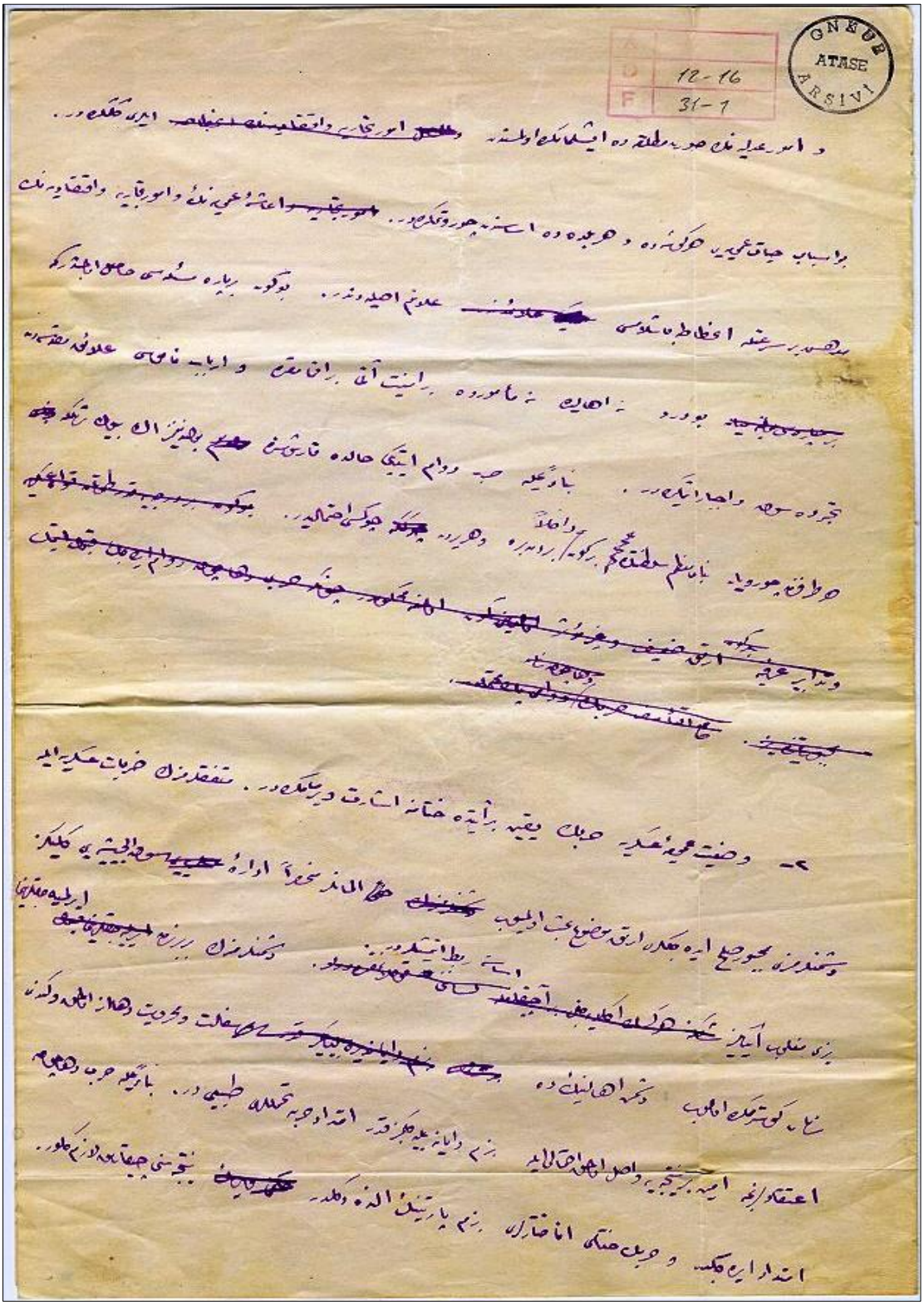

Mustafa Kemal Paşa'nın Ülke ve Ordunun Durumuna İlişkin Raporu.

(ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 1).

World Journal of Human Sciences

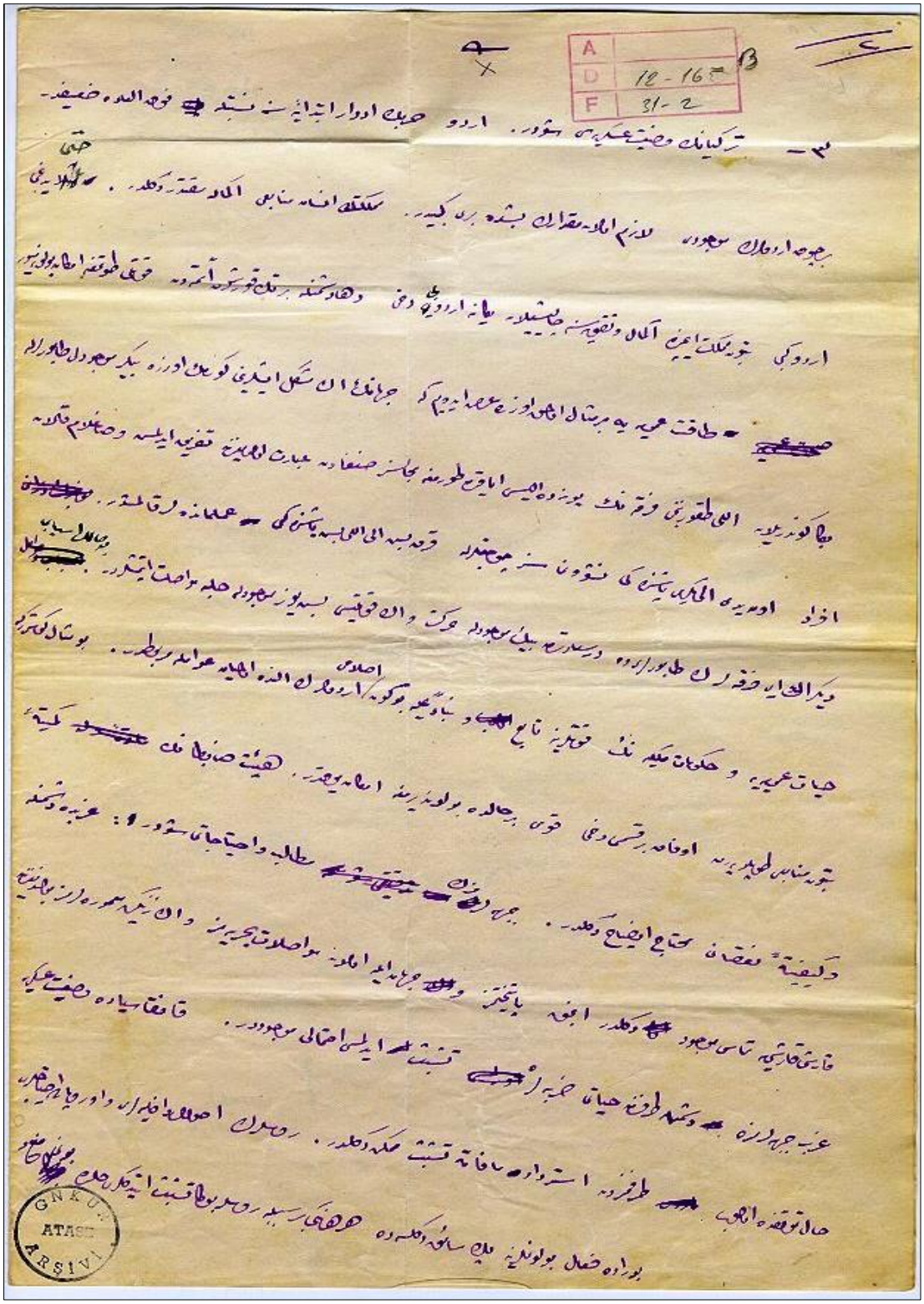
EK-2

Mustafa Kemal Paşa'nın Ülke ve Ordunun Durumuna İlişkin Raporu (devamı).

(ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74aa).

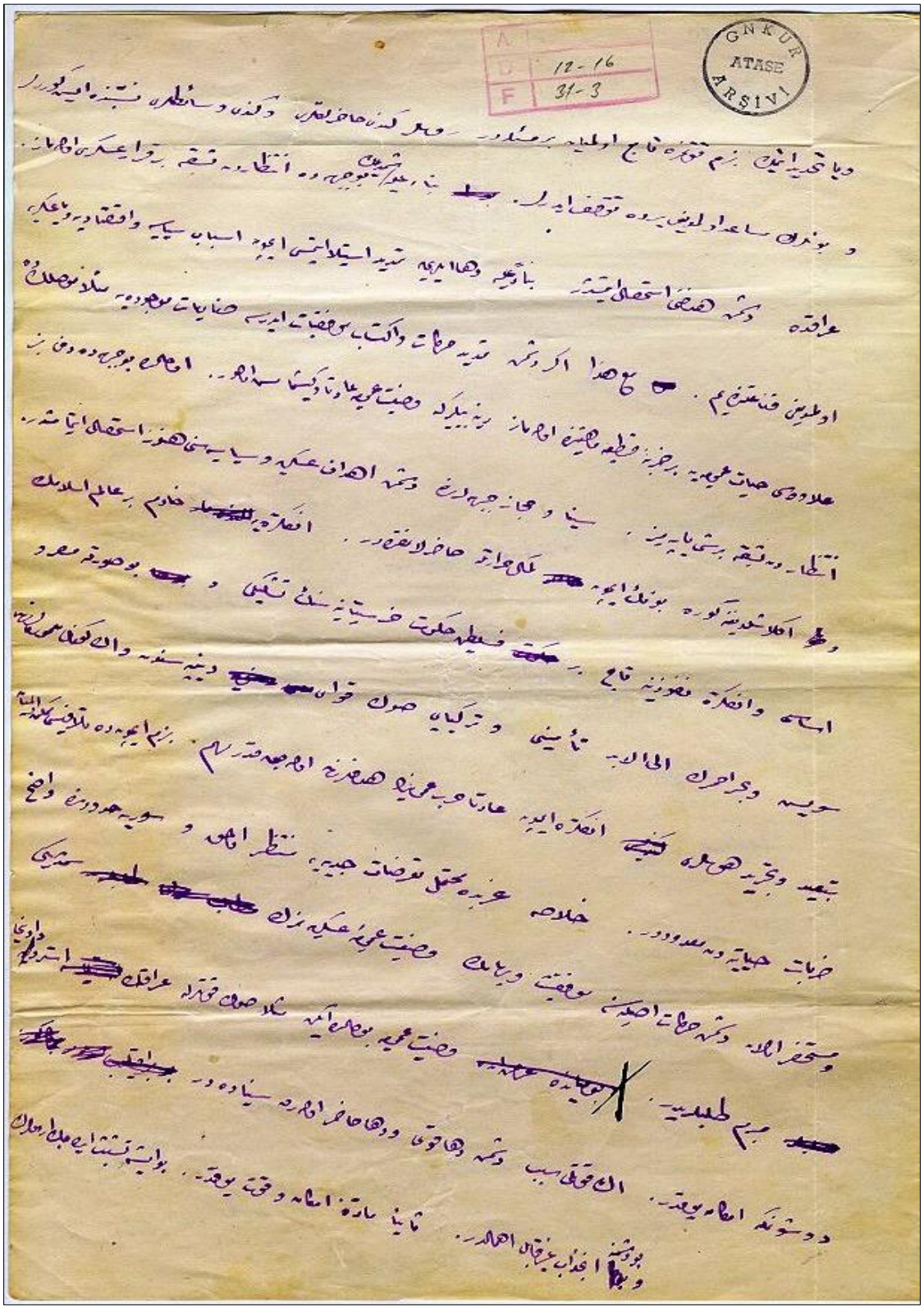
EK-3

Mustafa Kemal Paşa'nın Ülke ve Ordunun Durumuna İlişkin Raporu (devamı).

(ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ab).

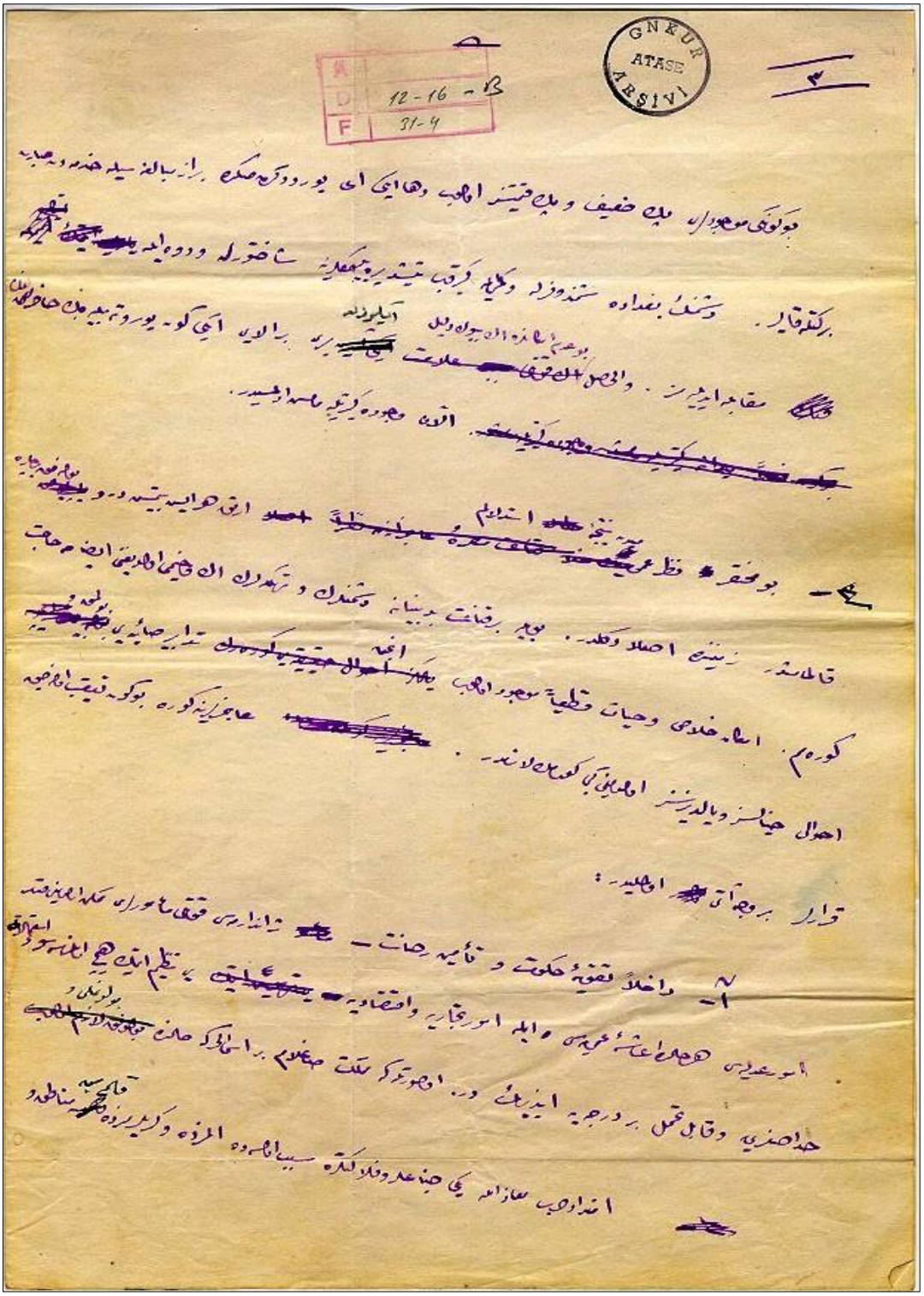
EK-4

Mustafa Kemal Paşa'nın Ülke ve Ordunun Durumuna İlişkin Raporu (devamı).

(ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ac).

EK-5

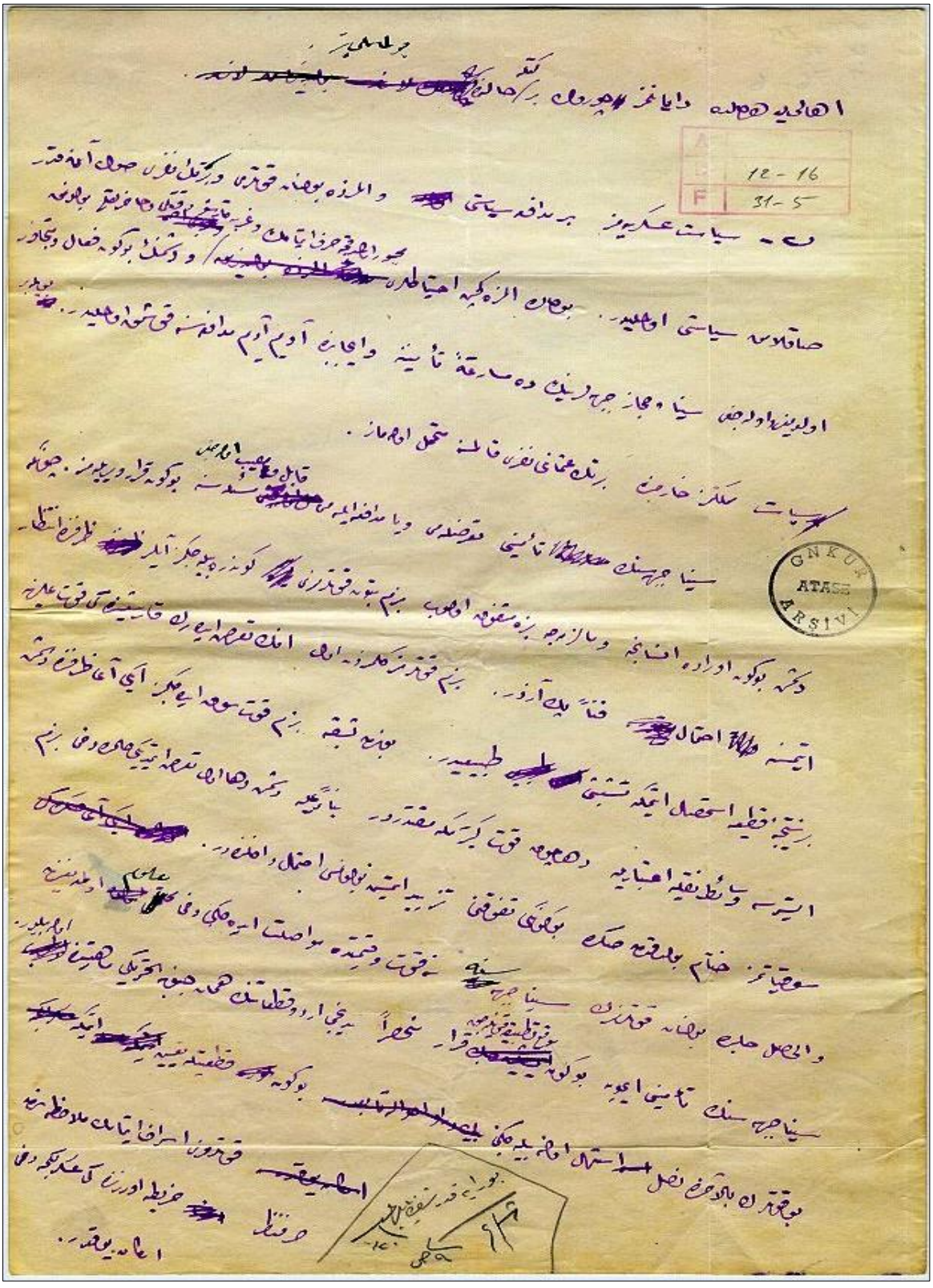
Mustafa Kemal Paşa'nın Ülke ve Ordunun Durumuna İlişkin Raporu (devamı).

(ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ad).

EK-6

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

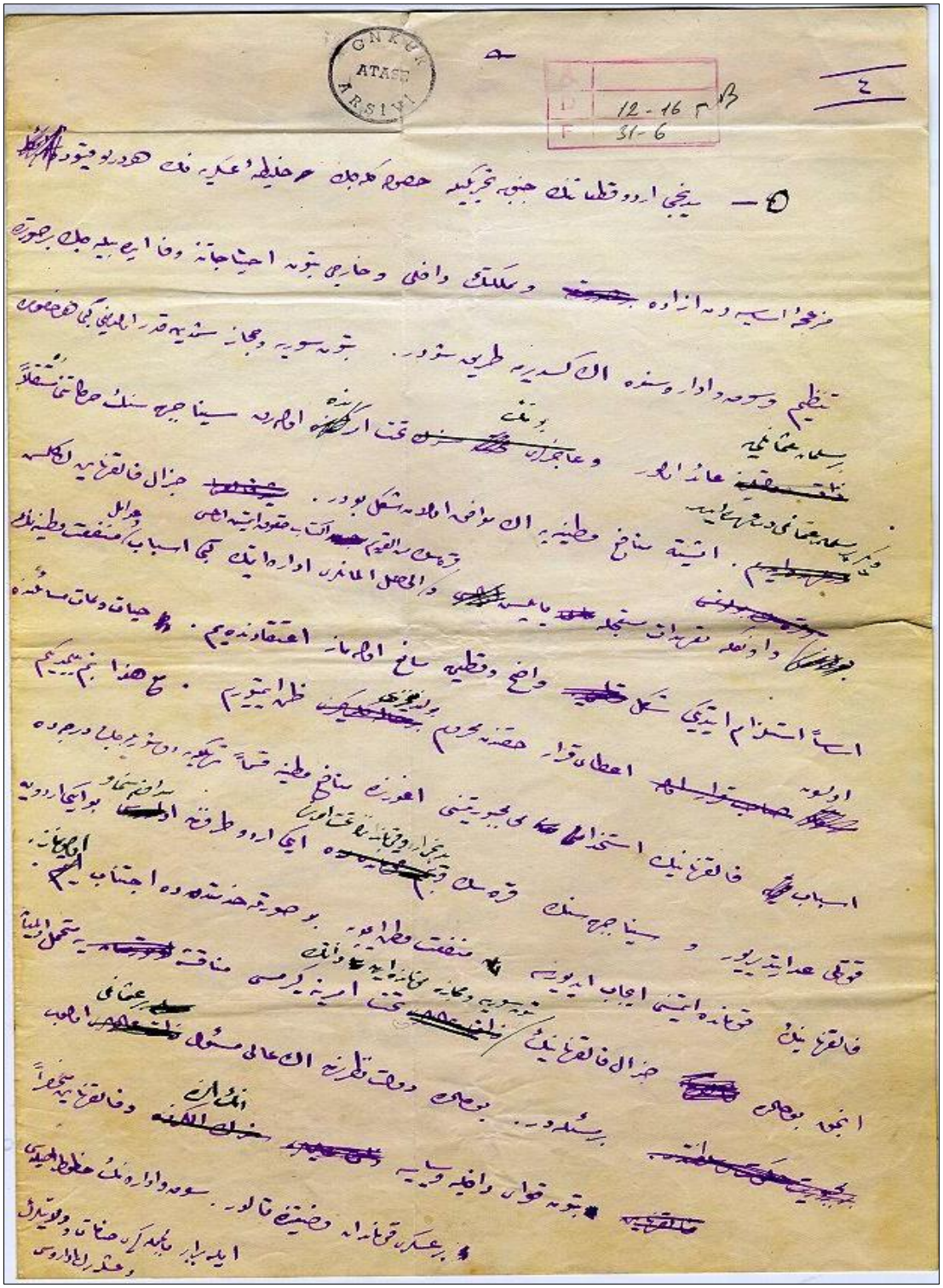
World Journal of Human Sciences

Mustafa Kemal Paşa'nın Ülke ve Ordunun Durumuna İlişkin Raporu (devamı).

(ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ae).

EK-7

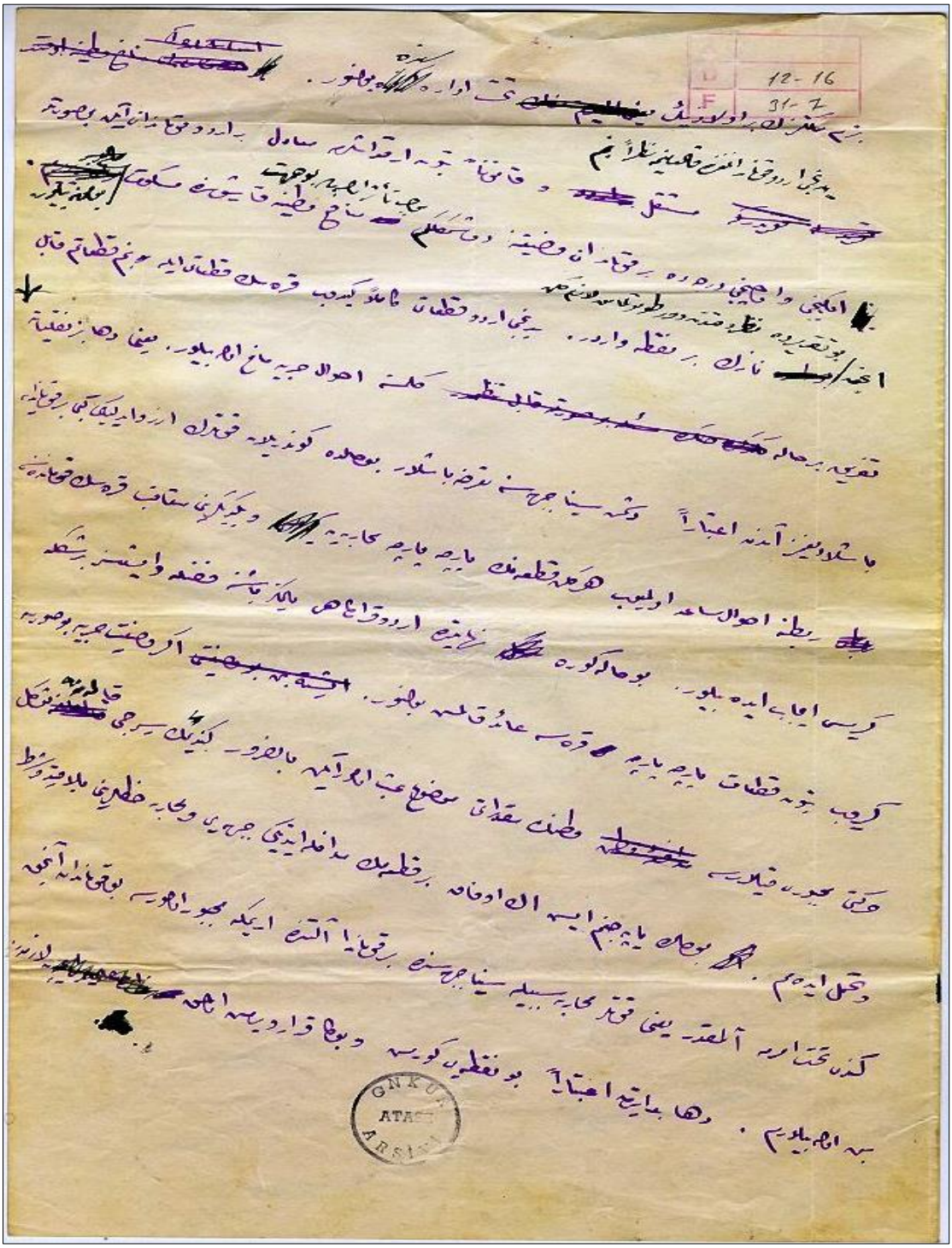

Mustafa Kemal Paşa'nın Ülke ve Ordunun Durumuna İlişkin Raporu (devamı).

(ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74af).

EK-8

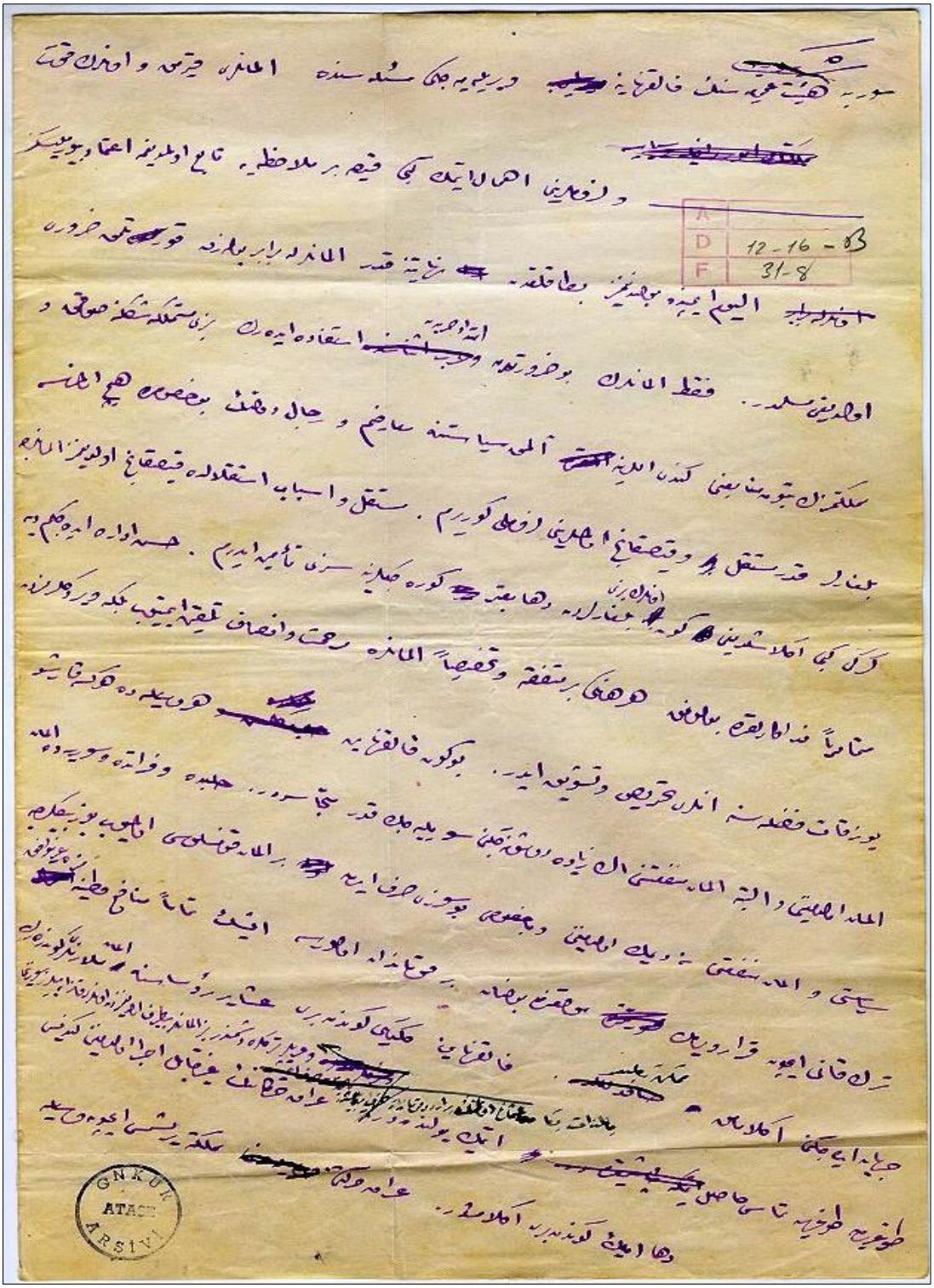
World Journal of Human Sciences

Mustafa Kemal Paşa'nın Ülke ve Ordunun Durumuna İlişkin Raporu (devamı).

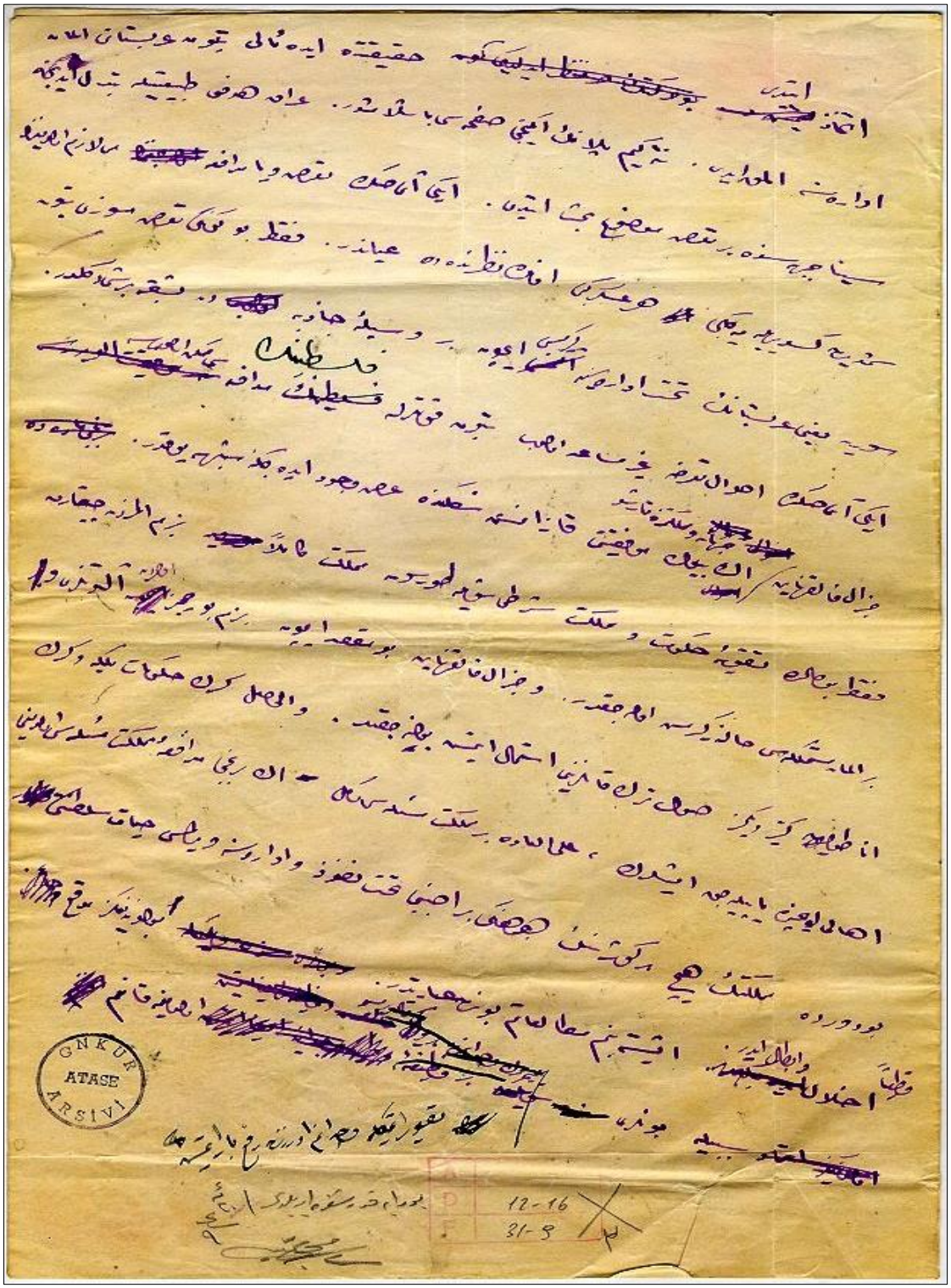
(ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ag).

EK-9

ATASE ARŞİVİ

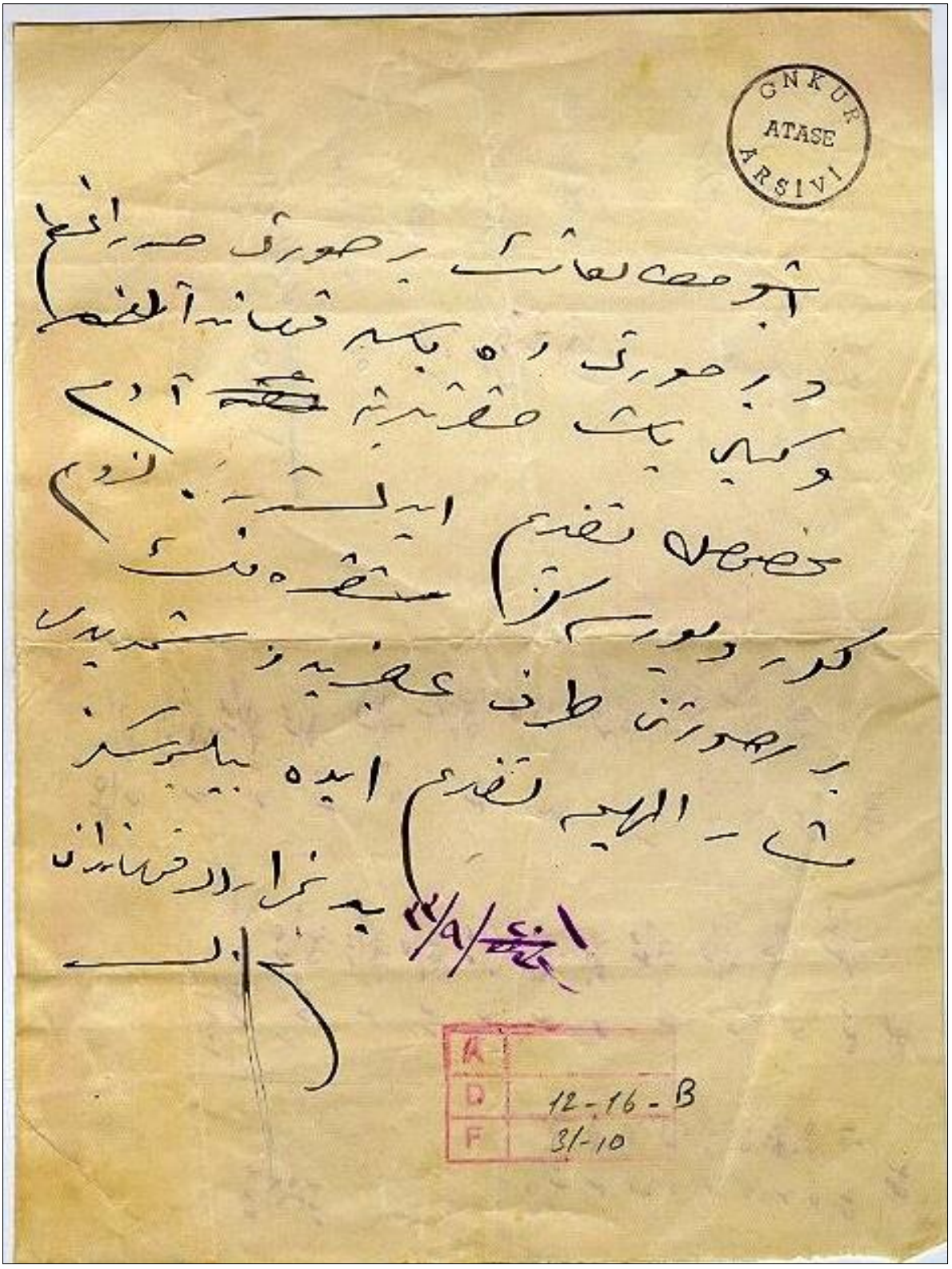
Mustafa Kemal Paşa'nın Ülke ve Ordunun Durumuna İlişkin Raporu (devamı).
(ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ah).

EK-10

Mustafa Kemal Paşa'nın Ülke ve Ordunun Durumuna İlişkin Raporu (devamı). **(**ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74ai).

EK-11

Mustafa Kemal Paşa'nın Raporunun Sadrazam ve Başkomutan Vekiline Takdim Edildiğine Dair Resmi Yazı. (ATASE Arşivi, ATAZB, K: 35, G: 74, B: 74aj).